

- Schmidt, Siegfried J.*: „Medien, Kultur: Medienkultur. Ein konstruktivistische Gesprächsangebot“
In: Kognition und Gesellschaft. Der Diskurs des Radikalen Konstruktivismus 2. *Siegfried J. Schmidt* (Hrsg.). Frankfurt, Suhrkamp, 1992.
- Tichi, Cecilia*: Electronic Hearth. Creating an American Television Culture. New York, Oxford University Press, 1991.
- Wember, Bernhard*: Objektiver Dokumentarfilm? Berlin, Colloquium Verlag, 1972.
- Wember, Bernhard*: Wie informiert das Fernsehen? Ein Indizienbeweis. München, List, 1976.
- Az Egyesült Államokról:
- Bellah, Robert N.* et al. (eds.): Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life. New York, Harper & Row, 1985.
- Bloom, Allan*: The Closing of the American Mind. New York, Simon & Schuster, 1987.
- Fussell, Paul*: Class. New York, Ballantine Books, 1983.
- Garreau, Joel*: The Nine Nations of North America. Boston, Houghton-Mifflin, 1991.
- Hall, Edward T.* and *Mildred Hall*: Understanding Cultural Differences. German, French and Americans. Yarmouth, Me., Intercultural Press, 1990.
- Stevenson, D.K.*: American Life and Institutions. Stuttgart, Klett, 1987.

THERESA REINHARDT
Fordította: Asztalos Ildikó

A tudományok tanítása a Montessori általános iskolákban

Maria Montessori olasz orvos-pedagógus nagyszerű érzéssel vegyítette a keleti – főként indiai – és a hagyományos nyugati filozófiákat. E filozófiai alapokon, egy a gyermekek lelki – fizikai fejlődésével harmonizáló oktatási rendszert dolgozott ki és alkalmazott a legkisebb gyerekektől a felnőtté válás idejéig. Ebben a század elején született rendszerben a tudományok és azok kapcsolatrendszerei kulcsszerepet töltenek be. Ami igazán érdekes, hogy különösen a hazai oktatási szokásoktól eltérően ezeknek a tudományoknak a tanítása már igen korán, ideális esetben már óvodás korban elkezdődik. Cikkünk arra a kérdésre keresi a választ, hogy mindez vajon hogyan lehetséges, milyen lehetőségei lennének ennek az oktatási rendszernek Magyarországon.

Montessori világképe és gyermekképe

Montessori az Embert úgy tekintette, mint tudatára ébredt anyagot, amelynek fontos feladata van a Földi életben, hogy létezésével az élettelen anyag (atomok, elemi részek, molekulák, kristályok stb.) spiritualizálását és ezen keresztül a kozmikus tér, a kozmosz fejlődését erősítse.

Az élet, majd az emberi tudat fejlődését tudományos igényességgel tanulmányozva a következő törvényszerűségeket figyelte meg:

- 1) az élet minden formája állandó örökös és kölcsönös függőségben és kapcsolatban volt és van egymással és az élettelen környezettel,
- 2) minden létezőnek valamilyen funkciója volt és van (sokszor úgy tűnik ez az élettelen világ alkotóra is igaz),
- 3) a rész minden esetben az egységes egészet szolgálja,
- 4) a tudat a tudattalan létezőkből fejlődött ki vagy másként az önkéntelen szolgálata a létezőknek a tudatos szolgálattá fejlődik.

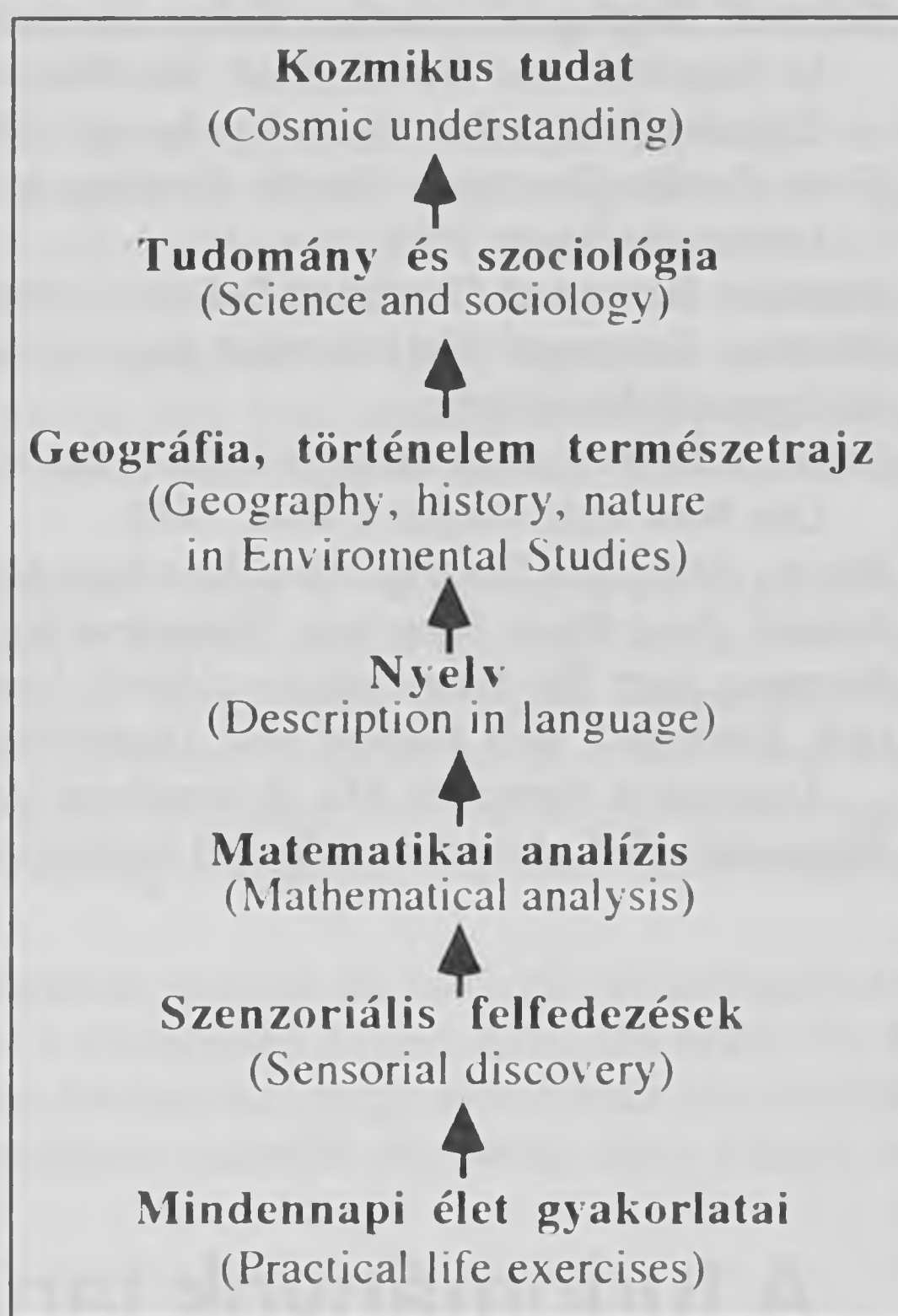
Montessori úgy érezte, hogy az ember nem tölti be az egész kozmikus térben ráeső szerepet. Rombolja, pusztítja környezetét (ökológiai katasztrófák, háborúk stb.), tudatának hasznosítása helyett. Kutatásai során arra jött rá, hogy az oktatásnak kulcsszerepe lehet abban, hogy az Ember megtalálja helyét a Világban. Mindez elsősorban a kisgyermekkorra érvényes igazán, ahol (pszichológiai kutatási eredmények is igazolják, az emberi élet szempontjából leghélyesebb dolgok dőlnek el. Mindezt Montessori úgy értelmezte, hogy a gyermekkor (mely a születéstől a felnőtté válásig tart) a pszichés változtatások lehetőségének kora. Mindennemű tartós pszichés, értelmi, értékrendbeli változtatás ebben a korban lehetséges igazán. Az anyaméhben a fejlődő magzat a fizikális változások során szinte az élet evolúciójának gyorsított történetét járja végig. Hagyományosan ezt az állapotot nevezzük embrionális állapotnak. Montessori szerint azonban ez csak az Ember egyedfejlődésének egyik, fizikális szempontból történő vizsgálata. Az új kis Ember, a gyermek, a születése után fizikálisan már túljutott az embrionális állapoton, de szellemi téren még

semmiképpen nincs így. Montessori éppen ezért vezette be a gyermekkorra (különösen az első 12 évre) a *spirituális embrió* kifejezést. Az Ember ebben a fázisban a legérzékenyebb mindennemű hatásra, ebben a korban a legfogékonyabb a Világ befogadására. E kor elmúlásával a szellemi változtatások szinte lehetetlenek.

Montessori úgy gondolta, hogy az ember akkor tölti be szerepét a legteljesebben a Világban, ha mint szabad, önálló lény saját emberi potenciáljának kiteljesedésére, térben, időben és közösségben lehetőséget talál.

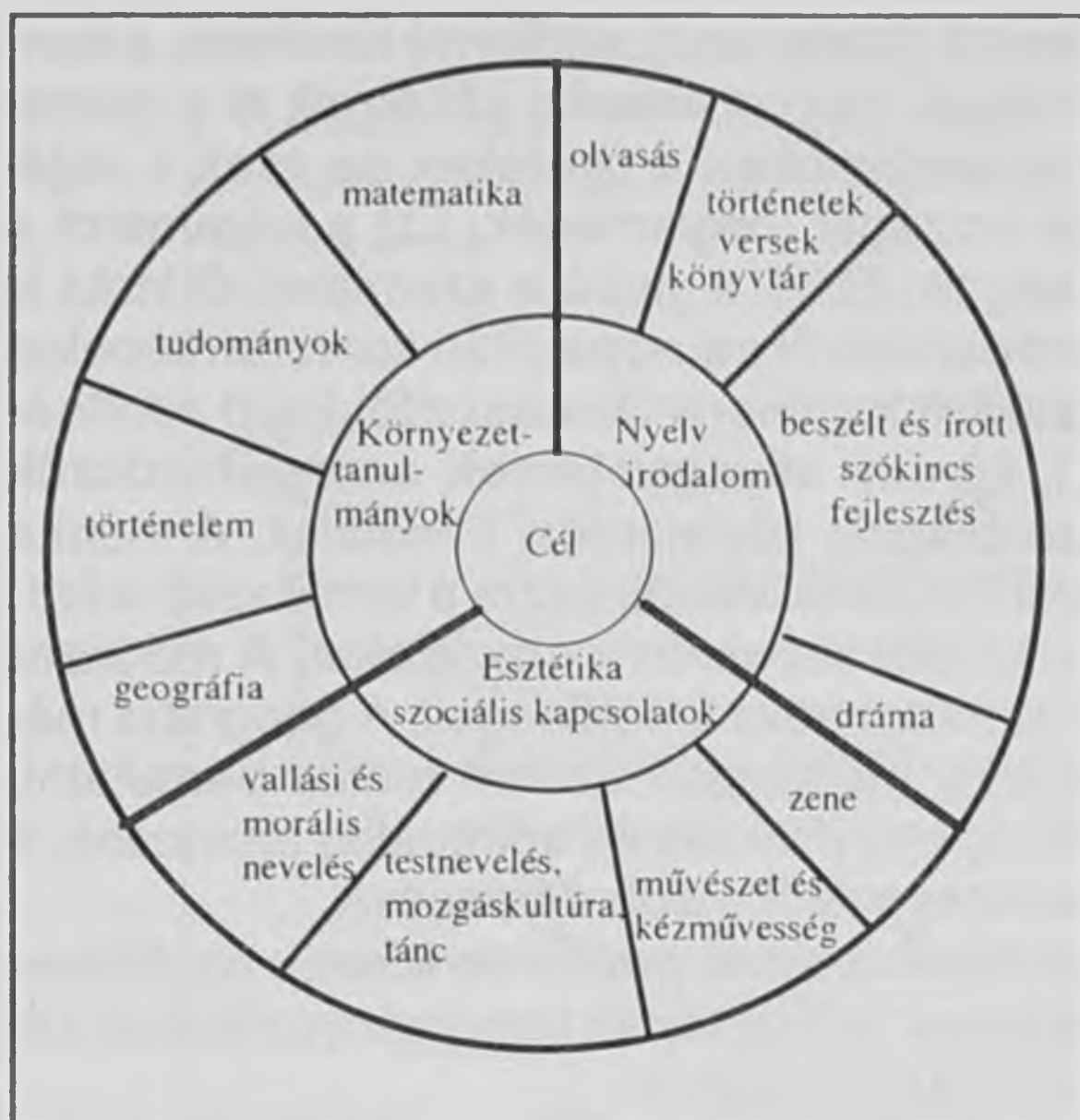
Az ember helyének megtalálása az élet kezdeti szakaszában a családban, majd az iskolában és ezeken keresztül a kozmoszban történik. (Montessori szerint a kozmosz az élő és élettelen környezetet alkotó dolgok összessége.) Az iskolai évek alatt e hely megtalálásának a következő fontos állomásai vannak. Elsőként az iskola olyan környezetet nyújt, mely az élet minden területének kicsinyített mását alkotja. Montessori mindezt sokszor úgy világította meg, hogy az egyszerű osztályterem berendezése, eszközök, törvények mind mind a természetet, annak logikáját modellezzék. Ebben a környezetben a gyermek maga választhassa meg mivel akar foglalkozni, mert ez vezet a szabadság érzésének kiteljesedéséhez. Mindezt természetesen kevés, de fontos szabályok betartása mellett tehessék a gyerekek. Szabályok, áthághatatlan törvények a természetben is vannak, azok betartása még nem jelenti a szabadság korlátozását. Az egyes ismeretanyagok elsajátításához kapcsolódó kulcs gyakorlatok a konkrét tapasztalatokon keresztül vezetnek el az absztrakt gondolkodás kialakulásáig. Az osztályban elsősorban a csoportszabályok, a környezet és az eszközök hatása, és csak ezek után jön a tanár, a direkt tanító szerepe. A tanár inkább aktív közvetítő a jól kidolgozott környezet és a gyerekek között, mint direkt előadó. Természetesen a tanár szerepe csak látszólag ilyen egyszerű, hisz az ilyen típusú tanításhoz igen sok tapasztalat szükséges. A tanár amennyivel kevesebb szerepet kap a fizikális környezet összefüggéseiben, annyival több feladata van a gyermekek harmonikus lelki környezetének biztosításában.

Montessori lélektani tanulmányozásainak egyik alapgondolata a gyermek életkorára jellemző érzékeny periódusok (sensitive period) felismerése. Az érzékeny periódusok a

1. ábra

A kozmikus tudat felé vezető folyamat (London Montessori Centre – Primary Teaching Diploma, London 1991)

2. ábra

Egy probléma megközelítésének általános kapcsolatrendszerét bemutató diagram. A cél felíratba beírjuk a gyerekek kutatási feladatát, és a megfelelő körcikkek nézőpontjai szerint megfogalmazzuk az alfeladatokat (London Montessori Centre 1991)

retanyagokban. 6 és 9 éves kor között megtanulják használni a segédeszközöket, ezen keresztül megtanulnak írni, olvasni, számolni és megismerik az egyes tudományok megismerése felé vezető kapukat, melyekhez minden esetben *kulcsgyakorlatok* tartoznak. 9-től 12 éves korig tart a kiteljesedés időszaka. A gyerekek kezébe adott „kulcsok”, az egyes tudományok magvai vezetnek el az önálló kutatás gyakorlatához. Montessori szerint minnél több csírárt kell elvetnünk a gyermekek fejében, hogy minnél nagyobb rálátásuk legyen az őket körbevevő kozmoszra. Montessori az egészből indul és jut el a részletekig, az absztrakt gondolkodásig. A részletek megismerése az önálló kutatás során teljesedik ki. Montessori ezt az időszakot nevezi a Kozmikus nevelés (*Cosmic Education*), a világ összefüggéseinek és egységének megismerése időszakának. 12 és 18 éves kor között az etikai és szociális értékrend kialakulása történik. Ebben az időszakban a Montessori iskolákban (Farm school) a gyerekek önálló gazdaságot működtetnek. Emellett önálló kutatásokat végeznek, megszerelve így az akadémikus tudást.

A Kozmikus oktatás (Cosmic Education)

A Montessori oktatási rendszer vázát alkotja a kozmikus oktatás. A kozmikus oktatás folyamatának 3 szintjét különbözteti meg Montessori. Ezeket keresztül juthat el a gyermek az egész Univerzum összefüggéseinek, mozgatórugóinak megismeréséhez.

Az első szint a Montessori szemléletben készült oktatási segédeszközökkel végzett, mindkét agyfélteke aktivizálását szolgáló gyakorlatok alkalmazása. A mozgás szabadságával a szellemi szabadság kiteljesedése is elérhető. Minden gyakorlat konkrét élményekből indul ki és vezet el az absztrakt gondolkodásig.

Geográfia, emberi szükségletek története

A Kozmikus nevelés második szintje (szellemi – érzelmi) a globális gondolkodás kialakulását segíti elő. Montessori ezt a szintet nevezte a Békére nevelés szintjének (*Education of Peace*). Leegyszerűsítve ez jelenti a földrajzi ismeretek elsajátítását. Az egy-

gyerek fejlődése során egymást váltják, olykor pedig együtt futnak a világ különböző területeire érzékeny fázisok. A Montessori tanár fontos feladata, minden egyes gyereknél az érzékeny fázisok felismerése, hisz ha ilyenkor érik a gyermeket megfelelő hatások az őt körülvevő világból, nagyon hatékonyan képes az új ismereteket befogadni.

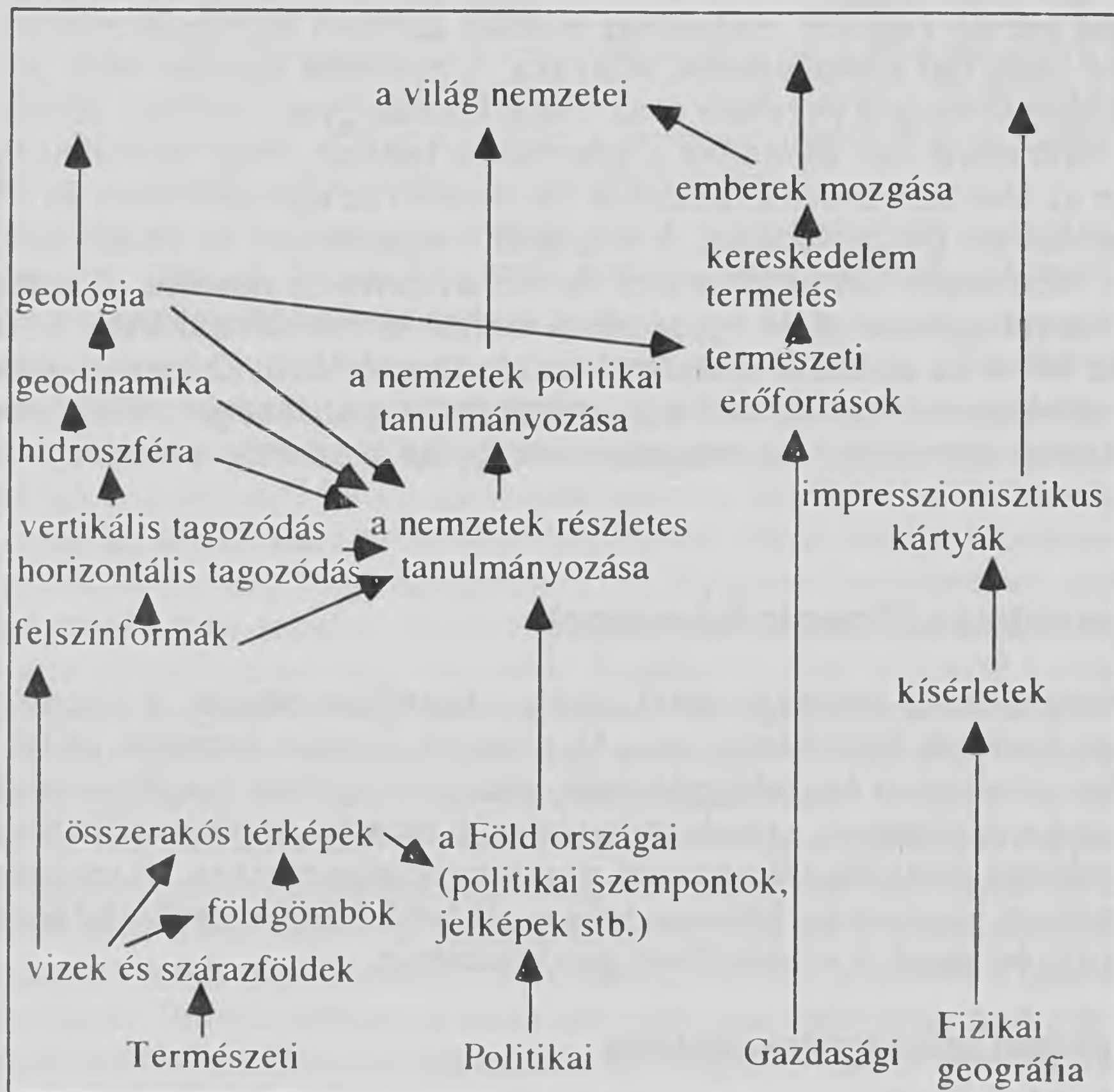
Montessori a gyermek fejlődését 3 jól elkülönülő szakaszra bontotta. A születéstől 6 éves korig terjedő szakaszt abszorbeáló tudat (*absorbent mind*) korának nevezte. Az első három évben a gyermek elsősorban tudattalanul érzékeli és fogadja be az őt érő hatásokat. 3 és 6 éves kor között e folyamat elkezd átfordulni, tudatossá válni. Ilyenkor igen fontos, hogy a környezetében olyan alapreakciókat kiváltó foglalkoztató gyakorlatokat találjon, melyeket elsősorban az érzékeivel szívhat magába. A 6 és 12 éves kor a képzelőerő, az értelem és az absztrakt gondolkodás kialakulásának ideje. Hihetetlen energiával képesek a gyerekek ebben az időben elmélyedni az ismeretanyagokban.

szerű szárazfölkék és vízformák megismeréséből (Water and Landform) kiindulva, a kontinensek tanulmányozásán át, az egyes országok megismeréséig juthatnak el a gyerekek. Igen lényeges szempont, hogy ebben a rendszerben a gyerekek ne csak a saját országukat, hanem a Föld lehetőleg minden országát megismerjék. Ezt a folyamatot a speciális puzzle-térképek, zászlósorozatok segítik. Ebből a globális szemléletből indul ki a gazdaságföldrajz. A gyerekek az egyes kontinensekről pauszpapíron konturtérképeket készítenek. Ezekre a térképekre viszik fel az adott kontinens természetföldrajzi adottságait (domborzat, vízrajz, növényföldrajz stb.), ásványi anyagait (érc, energiahordozók stb.), mezőgazdasági termékeit, éghajlati adottságait, közlekedési útvonalait. A munka végeztével a térképek egymásra helyezése maguktól veszik észre a természeti adottságok és az emberi civilizációk kialakulásai közötti kapcsolatrendszeret. A módszer magában rejt számítógép alkalmazásával a térinformatika lehetőségeit. A geográfia másik oldalról az egyes népek megismerését adja. Montessori szerint fontos bemutatni, hogy az egyes embercsoportok emberi szükségletei (fizikális és spirituális) azonosak, s a népek közötti különbségek a természeti adottságoktól meghatározottak.

Ez a szemlélet ad alapot az egymás elfogadásán alapuló pozitív és kreatív konfliktusmegoldás elsajátításához. Az emberi szükségletek fejlődésének tanulmányozásával juthatunk el az emberi történelem részletes tanulmányozásához.

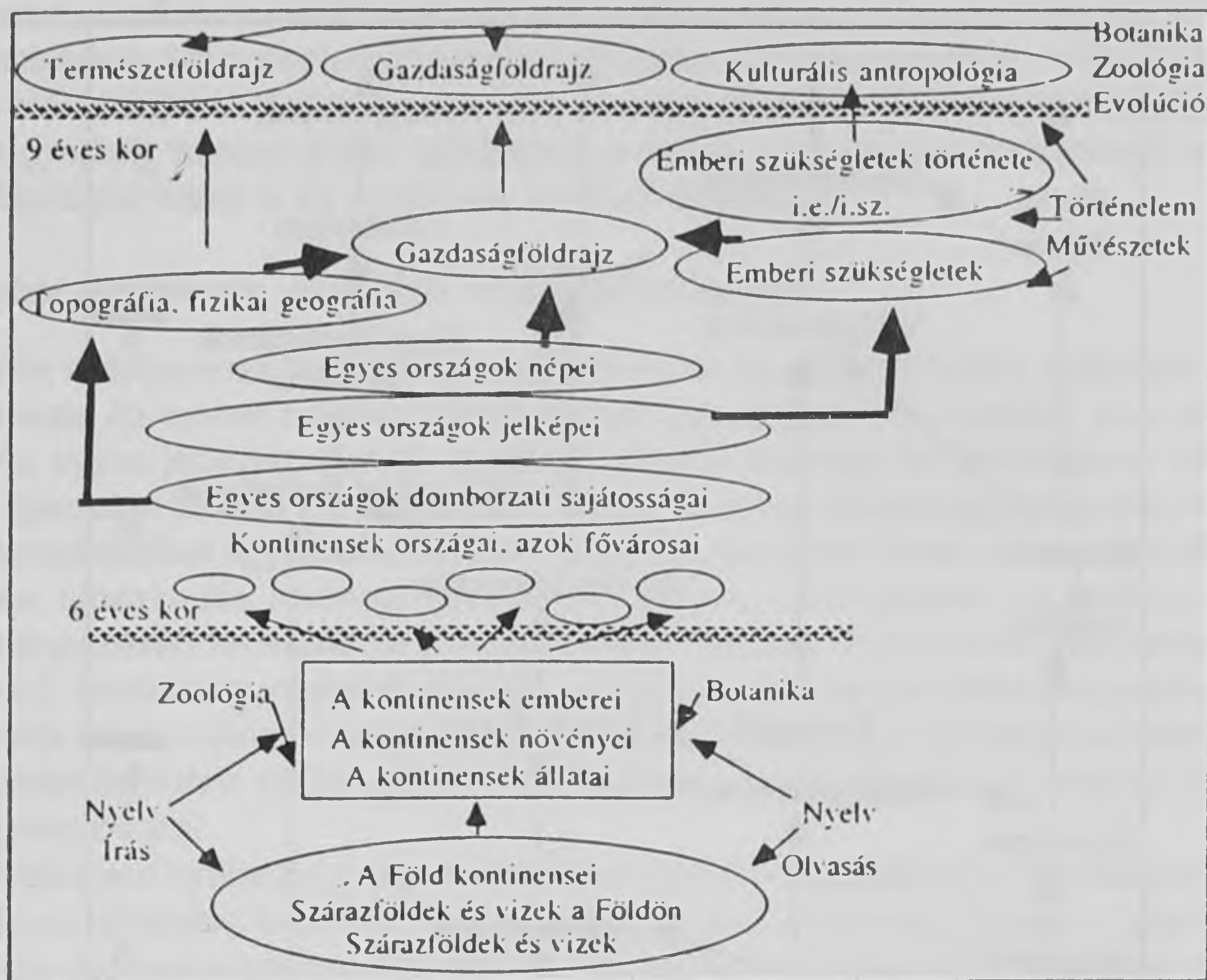
Földtörténet, paleontológia

A kozmikus oktatás 3. szintjén (spirituális szint) a gyermekek megismerkednek az élet kialakulásával, fejlődésével, az élők és élettelenek közötti kapcsolatrendszerrel. Ez az állandó összefüggés kereső tanulási mód vezet el a gyerekek absztrakt gondolkodásának kialakulásához, melyen keresztül kozmikus időtudatuk alakulhat ki. A viszonylag korán – már az óvodás kor végén, elemi iskola elején, az Ősrobbanás történetét bemutató beszélgetésekkel (Cosmic Tale) és a gyerekek képzeletét felhasználó egyszerű, sokszor

3. ábra

A földrajztanítás folyamatának egyszerűsített ábrája a földrajztudomány nagy fejezetei szempontjából (Jean K. Miller, 1974)

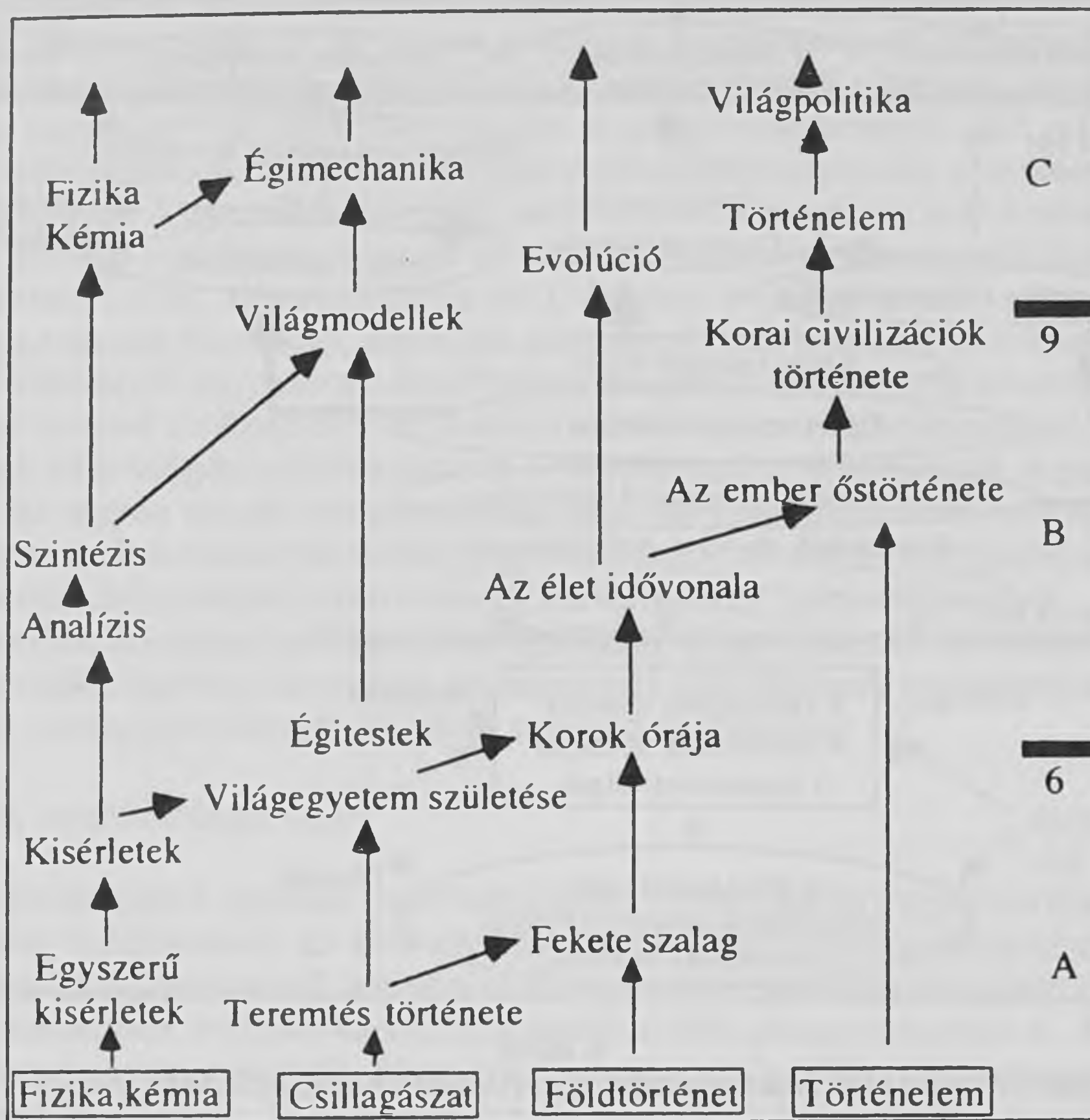

4. ábra

A földrajztanítás folyamatának lineáris ábrázolása (Ursula Thrush előadásai alapján Németh Károly, 1994)

meseszerű ábrákkal (Impressionistic Chart), a Föld korai állapotát modellező egyszerű fizikai-kémiai kísérletekkel hívjuk fel a gyerekek figyelmét. Ezek a foglalkozások felkeltik az érdeklődést (1. szint), de akadémikus tudás elsajátítása nem céljuk. Ezt követően úgy 7 éves korban bemutathatjuk a Korok óráját (Clock of Eras). Ezzel az egyszerű óraszerű eszközzel a Föld keletkezése óta eltelt időt modellezzük. A Föld történetét 12 óra mutatja. Az egyes korok különböző színekkel vannak jelölve, melyek valamilyen formában kapcsolatban állnak az adott kor eseményeivel. Az órát kitekerve egy időszalagot kapunk, amit 50 méteresre nagyítva szemléletesen láthatják a gyerekek a Föld keletkezése óta eltelt időt.

A Korok órájának kb. utolsó két óráját kinagyítva egy újabb eszközhöz, az Élet Idővonalához (Timeline of Life) jutunk. Ez a szalag mutatja be az élet fejlődését és állandó kölcsönös összefüggésrendszerét a gyerekeknek. Az egyes korok színei a lényeges eseményeket mutatják. A paleozoikum kék, mert abban az időben a tengerekben éltek elsősorban az élőlények. A mezozoikum barna, mutatva az élet szárazföldi hódítását. A kainozoikum zöld, mely a virágos növények elterjedésére utal. A neozoikum vagy kvarter az ember megjelenését jelképezve piros színű. Az időszalagon vörös vonalak mutatják az egyes élőlények felemelkedését, süllyedését, esetleges kipusztulását. Az időszalagon látható jelzések a nagy hegységképződésekre, jégkorszakokra, vulkanizmusokra is utalnak egyszerű, a kisgyermek fantáziájára épülő ábrákkal. Nagyon fontos, hogy az egyes időszakok bemutatása után a gyerekek sokat dolgozzanak a saját időszalagjukon, mert sok önálló munka olyan önálló felfedezésekhez vezethet, melyeket a tanár csak éppen csak sugalmaz. Ilyen igazán lényeges összefüggés, hogy a környezet drámai hatással lehet az élőlényekre, sokszor élőlény-csoportok tűnhetnek el az élet színpadáról egy-egy hirtelen fordulat után. Az egyes időszakok bemutatását a tanár végzi, de sohasem hosszadalmas előadások, hanem inkább rövid figyelemfelkeltés formájában. A bemutatók alatt a lényegesebb összefüggéseket emeli ki a tanár. Igen fontos, hogy a gyerekek eljuttassák kezükkel, testükkel minden esetben az egyes élőlények viselkedését. Ez jó

5. ábra

Az időléptékű tudományterületek tanításának folyamatábrája (Ursula Thrush előadásai alapján Németh Károly, 1994)

kapcsolódási pont a Montessori művészeti neveléshez. A gyerekek kötetlen formában játszhatják el az élet születését, vagy akár festhetik meg azt. Fantáziájukat szabadjára engedve fantasztikus festmények születhetnek a mezozoikum tengerében lebegő zöld, sárga vagy éppen neonszínű ammoniteszekről. E munkájuk során szinte észrevétlenül tanulják meg a sokszor nekünk, felnőttek számára is nehezen megtanulható neveket, összefüggéseket.

Minden bemutatást a gyerekek önálló munkája követ. Színezik a saját időszalagjukon látható őssálatok képeit, azok neveit megpróbálják lemásolni füzetükbe. Az egyes időszak alapinformációit tartalmazó definíciós kártyákról a füzetükbe másolják a definíciókat. Mivel ebben a korban igen érzékenyek a gyerekek a konkrét dolgokra, sok ősmaradvány, kőzet, ásvány, geológiai témájú könyv van az osztályteremben.

Botanika, zoológia, ökológia

Az Élet idővonalának tanulmányozásával párhuzamosan a botanikai és zoológiai tanulmányok is folynak. Minden esetben a konkrét élményekből indul ki Montessori. Az osztályteremben állatok és növények vannak, így minden bemutatás konkrét élményekkel kezdődhet. Amikor pl. a növény részeit tanítjuk, egy egész növényt szedünk szét a gyerekekkel, és a részeket külön papírra helyezve nevezzük meg őket. Csak ezen élmények után vesszük elő a speciális osztályozó kártyákat, így az absztrakció sokkal könnyebb. Ezen a logikai úton elindulva mind mélyebb részletek felé haladunk. 8-9 éves korukban már az élővilág egyszerű rendszertani felépítését tanulmányozzák a gyerekek. 9 éves kor után pedig a megszerzett kulcsinformációk birtokában önálló kutatásaik során mind mélyebbre ássák magukat az egyes tudományok részleteiben. E komplex megvilágítási

mód vezet el a 9 éves kort követő időszak önálló kutatáson alapuló szakaszához, amely egy ökológikus, környezetcentrikus gondolkodásmód kialakulásához vezet. E logikai sor azt az előnyt adja, hogy nemcsak a Föld jelenlegi állapotának ökológiai folyamatait értik meg a gyerekek, hanem ehhez időléptéket is látnak, hisz minden földtörténeti esemény paleoökológiai képet is ad a Föld egy múltbéli állapotáról.

Az ember őstörténete, Az emberi történelem idővonala

Az élet történetének tanulmányozását követően az emberré válás történetét kutatják a gyerekek. Az ember őstörténetének időszalagja az Élet idővonalához hasonló felépítésű. Az egyes jégkorszakok és az utolsó néhány százezer év élővilágának változásai között igen szemléletes kapcsolatok láthatóak. Ezzel az időszalaggal a gyerekek az ember felemelkedését figyelhetik meg. Az emberi szükségletek történetének (fizikális – táplálkozás, ruházkodás, lakóhely, védekezés; szellemi – művészetek, hit, kultúra, vanitas) tanulmányozásán keresztül jut el a Montessori rendszer a történelem részletes vizsgálatához. E munkát a gyerekek 9 éves kor után kezdik. A történelmi időszalag a jelentősebb történelmi eseményeket mutatja kronologikus sorrendben. Igen jól látszik a keleti és nyugati félteke fejlődése közötti eltérés. A tanár erről nem mond semmit, mert az időszalag önmagáért beszél.

A történelem tanításához egy másik időszalagot is használnak a Montessori iskolákban. Ez az időszalag is az Élet idővonalához hasonló felépítésű. Ahogy az Élet idővonalán vörös vonalak jelzik egy-egy élőlény felemelkedését, ezen az időszalagon vörös vonalak mutatják egy-egy civilizáció felemelkedését, süllyedését, szemléletesen mutatva az emberi történelem dinamizmusát, a fejlődés mozgatórugóit.

Összegzés

E komplex, minden esetben konkrét élményeken alapuló, önálló kutatást támogató rendszerben a tudományok tanításának, tanulásának igen nagy lehetőségei vannak. Mivel életkori sajátosságokon alapszanak az egyes korosztályokban alkalmazott módszerek a gyerekek saját emberi potenciáljukat kihasználva békés, az én fejlődését alig korlátozó rendszerben szerezhetnek igen magasszintű tudást.

A nemzetközi tapasztalatok (Egyesült Államok, Kanada, Nagy Britannia, Hollandia, Olaszország) sok esetben azt mutatják, hogy a Montessori iskolákban tanuló gyerekek sokkal korábban érik el a középiskolás korosztálynál elvárható akadémikus tudást, tanulásuk erőteljesebb belső motivációt mutat annál, mint ami a hagyományos iskolák azonos korosztályú gyerekeinél tapasztalható.

A módszer hazai lehetőségei

A módszer sikerrel alkalmazható az általános iskolai környezetismeret vagy a későbbi földrajz, biológia, kémia, fizika, történelem órákon. Természetesen ezekben az esetekben nem valósul meg teljes egészében a Montessori rendszerű tanítás, viszont sok szélesebb, globálisabb szemlélet kialakítását adhatja a gyerekeknek még ilyenkor is. Az Egyesült Államokban a hagyományos általános iskolák (public school) egy része is, legalább részben Montessori szemléletű oktatásra tért át. Egyre gyarapszik azoknak az iskoláknak a száma, ahol egy-egy osztály teljes áttérését engedélyezik a Montessori pedagógiára. Az új oktatási törvény keretei között lehetőség nyílik e módszer szélesebb hazai elterjedésére is, ami egyszerre szolgálhatja a gyerekek magasabb szintű „akadémikus” tudásának megszerzését, valamint a kreatív konfliktusmegoldás légkörében egy szabad választáson alapuló tanulási légkör megérzését.

- Maria Montessori: To educate the human potencial* (Kalakshetra Press Madras, India 1948 – 1991)
- Maria Montessori: The absorbent mind* (Theosophical Publishing House – Madras, India 1948)
- Teilhard de Chardin: Le Phénomène Humain* (Editions du Seuil, Paris 1955)
- Ursula Thrush: Cosmic Education* (lecture notes – The Montessori Method: An holistic approach to education x 304.17 – 1977 – Education Extension, University of California, Berkeley)
- Németh Károly: Az Élet idővonala* (Timeline of Life) bemutatásának gyakorlati lépései, azok eddigi tapasztalatai (Montessori – workshop Diplomamunka, Budapest, 1994)
- Németh Károly: Helyi tanterv a Kozmikus Ismeretek* (Cosmic Education) tudományterületeihez (Montessori Oktatási Centrum, Budapest, 1994)

NÉMETH KÁROLY

Diplomásból értelmiségi

Olvasótáborok diplomásoknak a nyolcvanas években

Provokatív kijelentéssel kezdem a recenziót. A magyar értelmiség az elmúlt ötven-száz évben szellemileg alultáplált volt, következésképp csak alulteljesített. Gondolom, ezt nem kell részletezni, kifejtteni, ezért csak utalok Ady, Szabó Dezső stb., valamint Szabó Zoltán (Cifra nyomorúság) nevére. A könyvhétre jelent meg Kováts Dániel könyve Móricz Zsigmond sárospataki éveiről. Köztudott (a tankönyvekből), hogy Móricz tanév közben hagyja ott a pataki iskolát – néhány szekunda miatt. Ám Kováts – aki egy életet töltött el a pedagógus pályán – könyvében nem csupán arról szól, hogy egy tehetséges, érzékeny gyerek megharagszik néhány fafejű tanárára, az iskolára, hanem arról a sivárságról is, amit a magyar vidéki kisváros jelentett a század végén. Amit aztán Móricz haláláig meg nem szűnő dühvel, invencióval ábrázolt. De legyünk igazságosak, méltányosak, hiszen Sárospatak mégiscsak oázis volt ebben a sivatagban. A pataki iskola pedig – gondoljunk csak a memoriterekre – olyan lexikális ismerethalmazt vert a nebulók fejébe, ami később a műveltség képzetét kelthette. Mit jelentett ez a műveltség? A latin nyelv, s főleg a grammatika továbbá a magyar irodalom klasszikusainak, valamint a matematikának ilyen-olyan ismeretét, amelyre az egyetemet alapozhatták. Mindenesetre érettségizett „úriembernek” illet tudni helyesen írni, olvasni, társaságban minden témához hozzászólni.

Nos, ezek, ilyen úriemberek voltak a tanárain az ötvenes években. Tudok is néhány latin közmondást, tudtam a sinus tételt, a Lomonoszov táblázatot, a fontosabb évszámokat, nem jöttem zavarba egy könyvespolc előtt. Olyan iskolába jártam, ahol nem tudni szégyen, blama volt. K. J. bácsi, a matematika tanárunk játszva helyettesített latinórán, mint ahogyan N. K., a magyartanár a matematika órán. Érthető, hiszen érettségiztek belőle. Ezzel a szellemi poggyásszal kerültem 1959-ben egyik vidéki egyetemünk bölcsész szakára, tele illúzióval, tudásvágygal, naivitással. Úgy gondoltam, hogy mindazokra a kérdésekre, amelyekre nem adott (adhatott) választ a gimnázium, majd itt a tudós professzorok választ, megoldást is adnak. Nem őket akarom most elmarasztalni (derék emberek is voltak köztük), hanem arra keresem a választ, hogy a diplomával a zsebemben miért nem lettem értelmiségi, sőt, kétségbeejtően elveszettnek, alultápláltnak, magyarul: butának éreztem magam (s ez a kínzó érzés azóta se múlik).

Kezdjük hát a körülményekkel.